

XI.-XIII YÜZYIL TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE SOSYAL ZÜMRELER

Muhammet KEMALOĞLU*

ÖZET

Anadolu topraklarının Türkleşmesi ve Müslümanlaşması hususunda şeyhlerin önemli bir fonksiyon icra ettikleri muhakkaktır. Anadolu'ya, özellikle, XIII. yüzyıl başlarından itibaren vuku bulan göçlerde değişik tasavvuf mekteplerine bağlı Sünnî veya Batınî derviş grupları gelmişlerdi. Bunlar, fethedilen topraklarda yerleşiyor ve zaviyeler açıyorlardı. Maveraünnehir, Harezm, Horasan, Azerbaycan ve Suriye'den göç eden bu dervişler ve şeyhlerin çoğunluğu Türk olmakla beraber, İran veya Arap asıllı olanlar da vardı.

Anahtar Kelimeler: XI. Yüzyıl, Türk, Türk kültürü, İslâm, Anadolu, Selçuklu, Gâziyan-ı Rum, Ahiyân-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalar-ı Rum

XI.-XIII CENTURY TURKISH SELJUQID STATE DEPARTMENT OF SOCIAL

ABSTRACT

Anadolu topraklarının Türkleşmesi ve Müslümanlaşması hususunda şeyhlerin önemli bir fonksiyon icra ettikleri muhakkaktır. Anadolu'ya, özellikle, XIII. yüzyıl başlarından itibaren vuku bulan göçlerde değişik tasavvuf mekteplerine bağlı Sünnî veya Batınî derviş grupları gelmişlerdi. Bunlar, fethedilen topraklarda yerleşiyor ve zaviyeler açıyorlardı. Maveraünnehir, Harezm, Horasan, Azerbaycan ve Suriye'den göç eden bu dervişler ve şeyhlerin çoğunluğu Türk olmakla beraber, İran veya Arap asıllı olanlar da vardı.

Key Words: XI. Century, Seljuk Turks, Anatolia, Turkish culture, Islamic, Gâziyan-ı Rum, Ahiyân-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalar-ı Rum

* Gazi Tarih Yüksek Lisans, muhammetkemaloglu@gmail.com

GİRİŞ

Anadolu'ya yönelen seyyidler, şeyhler, dervişler ve burada yaşamakta olan âlimler, kadılar ve müftüler toprağa yönelmekteydi. Birçoğunun vakıf yurtlukları vardı ve topraktan gelir sağlıyorlardı. Ankara yöresindeki köy adları da bu durumu ima ettirmektedir. Burada din adamlarının yaşadığını ve buraların bir zamanlar din adamı ve şeyhlerinin mülkü olduğunu gösteren köylere rastlanmaktadır. Sofular, Şeyhler, Kırşeyhler, Tagşeyhler, Dedeler, Alişeyhli, Seyyidabdallar, Hazırlar vb (Gordlevski, 1988: 136).

İlim, sanat ve tarikat mensuplarının devletin himayesine mazhar olmalarının yanında, medrese, zaviye vesair dini kültürel müesseselere tahsis edilen vakıflardan onlara daimi maaşlar bağlanıyordu(Turan, 1988: 58). Âlimlere, şeyhlere ve seyyidlere sultanların gösterdiği iltifat ve itibarın benzerini onlara üst düzey idareciler de gösteriyordu. Bilhassa Celaledin Karatay'ın, şeyhlere ve âlimlere ilgisi ve onlara sağladığı maddi destek kaynaklarda takdir edilmektedir(Anonim Tarihi Ali Selçuk, 1952, s. 34). Muineddin Süleyman Pervanenin, tasavvufi çevrelere olan ilgisi Mevlevî kaynaklarında defaatle bahsedilmekte, Moğol idarecilerinden birkaçının da bu minval üzere hareket ettikleri ve bu davranışlarıyla halkın takdirini kazandıkları bildirilmektedir(Aksarayî, 1944: 98; Anonim Tarihi Ali Selçuk, 1952: 84 vd). Âlimlerin ve şeyhlerin üst düzey idarecilerden gördüğü itibar ve iltifat(Anonim Tarihi Ali Selçuk, 1952: 34), Türkiye Selçuklularının inkırazından sonra ortaya çıkan beylikler döneminde de devam etmekteydi(İbn Battuta, 2004: 208; Ö. L. Barkan, 1952: 29).

Anadolu topraklarının Türkleşmesi ve Müslümanlaşması hususunda şeyhlerin önemli bir fonksiyon icra ettikleri muhakkaktır. Anadolu'ya, özellikle, XIII. yüzyıl başlarından itibaren vuku bulan göçlerde değişik tasavvuf mekteplerine bağlı Sünnî veya Batınî derviş grupları gelmişlerdi(Yinanç,1944, s. 172). Bunlar, fethedilen topraklarda yerleşiyor ve zaviyeler açıyorlardı. Maveraünnehir, Harezm, Horasan, Azerbaycan ve Suriye'den göç eden bu dervişler ve şeyhlerin çoğunluğu Türk olmakla beraber, İran veya Arap asıllı olanlar da vardı(Babinger, F.-Köprülü, F.,1996, s. 48). Kübrevîlik, Suhreverdîlik ve Melamîlik gibi yüksek zümre tarikatlarına mensup olan şeyhler, Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük kültür merkezlerine yerleşiyorlardı. Çoğu defa bizzat devlet eliyle tayin edilen şeyhlerin görevleri; zikir ve fikre

devamla, gelen yolcu ve dervişlere ihtimam göstermek ve de devletin bekası için dua etmekte(Ocak, 1978: 255).

Moğol tahakkümü sonrası dönemde Selçuklu Türkiye'sinde kaleme alındığını tahmin ettiğimiz "**Fustatu'l Adale** (Turan,1953, s. 532-533)" isimli risalenin müellifi, ülkedeki birçok batini faaliyetlere rağmen şeriat ve eski şeyhler yolunda birçok insanların bulunduğunu, bunların dua ve himmetlerinin ganimet bilinerek beytülmalde desteklenmelerinin gerekli olduğunu tavsiye etmektedir(Turan, s. 252; Bayram, 2008, s. 205; Âşıkpaşazâde Tarihi, 1332, s. 222). Bu geleneğe uygun olarak gerek sultanların ve gerek üst düzey devlet yetkililerinin şeyhlere ve dervişlere karşı tutumları fevkalade müsamahakâr olmuştur.

Âşık Paşazade eserinin yalnız bir yerinde, Anadolu'nun dinî ve iktisadî hayatında önemli yerleri bulunan ve bu ülkenin İslâmlaşmasında hizmetleri gecen dört zümreden bahsetmektedir. Bunlar; Gâziyan-ı Rum, Ahiyân-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalar-ı Rum'dur(Barkan, 1952: 279-353; Çetin, 1981: 110). Meslekî-iktisadî yönleri ağır basan Ahiler'i daha sonra ele almak düşüncesiyle, burada, diğer üç kuruluşun İslâmlaşmaya tesiri üzerinde durmak istiyoruz.

I. GÂZİYAN-Î RUM

Türkler, Müslüman olmadan önce kahramanlık hisleri ile dolu cengâver bir millet olarak bilinmektedir. Bu hayatın canlı bir ifadesi olan "**alp**" kelimesi, de, eski ve yeni birçok Türk lehçelerinde kahraman, cesur, yiğit mânâlarında, bazen isim bazen sıfat ve unvan olarak kullanılmıştır. Müslüman olduktan sonra İslâm'ın cihad idealini kendi yaşayış ve anlayışlarına uygun bulan ve benimseyen Türkler, bu yeni hayatın şevkiyle alp kelimesine yeni bir muhteva kazandırmış ve onu bazen Müslüman cengâver mânâsına yalnız, bazen da onun yerine dinî mahiyetteki gazi lâkabını kullanmaya bağlamışlardı.

Anadolu'nun ilk fetih yıllarından itibaren Türklerde başlıca dinî hislerle kahramanlık hisleri galebe halinde bulunmuş ve bu hislerin şevkiyle de eski alplık anlayışını taşıyan kahramanlar ayrıca Anadolu'nun fethi yanında İslâmlaştırılması gibi dinî ideallerden de vazgeçmemişlerdi. Ekseriya tasavvufî şekiller altında tecelli eden bu dinî hisler, Ermeni, Gürcü, Bizans ve Haçlılarla yapılan sürekli mücadeleler yüzünden Anadolu insanını tekelere ve

mescitlere kapanmaktan çok, uçlara, düşmanla cihat yapılabilecek yerlere, sevk etmiş, böylece ta başlangıçtan itibaren Selçuklu Türkiye'sinde dinî-askerî mahiyette yeni bir teşkilât ortaya çıkmıştı(Köprülü, Alp, İ. A., C.I, İstanbul, 1950, s379-384; Köprülü, 1981: 216). Âşık Paşazâde'nin Gâziyan-ı Rum, başkalarının Alp-Erenler dediği zümre, işte bunlar olup, böyle bir içtimaî-dinî zaruretin neticesi olarak varlığını uzun süre sürdürmüş, hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu sırasında da bunların önemli hizmetleri görülmüştür.

Aslında Gâziyan-ı Rum'un temelleri ilk fetih yıllarında atılmıştı. Anadolu'ya gelen Türkmenlerin, burada yaptıkları savaşları din uğruna yapılan gazalar olarak değerlendirmeleri ve Anadolu'yu İslamlaştırmayı hedef olarak almaları, daha Tuğrul Bey ve Alp Arslan devrinde Anadolu fetihlerine iştirak eden Selçuklu komutanlarına "gazi" unvanının verilmesine sebep olmuştu. Anadolu'da, teessüs eden ilk Türk devletlerinin kurucularından, Mengücek Gazi (473-512/1080-1118) ve Danişmendoğlu Melik Ahmed Gazi (463-498/1071-1105) gerek Malazgirt Zaferini takip eden ilk yıllarda gerek daha sonraları, bu gaza anlayışı ile Gürcüler, Rumlar, Ermeniler hatta Haçlılarla harb etmiş, bu sebeple de kendilerine "Gazi" unvanı verilmişti, özellikle Melik Ahmed Gazi hakkında ortaya çıkan menkıbeler, onun İslamlaştırma faaliyetlerinin, Anadolu halkı tarafından nasıl değerlendirildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Zira Anadolu'da ilk kurulan ve Anadolu'yu fetheden devletlerarasında, bilhassa Danişmendoğulları Devleti, gazilik ruh ve şuuru ile teessüs etmiştir(Bayram, 1979, s.279).

XIV. yüzyıl ilk yansında yaşayan meşhur Türk şâiri Âşık Paşa (732/1332) da Alp-Eren olmak için dokuz şartın lüzumundan bahsediyor ki bunlar Gâziyan-ı Rum'un faaliyet ve hizmetlerini göstermektedir. Bu dokuz şart:

"Kuvvetli bir yürek yani şecaat, bazı kuvveti, gayret, iyi bir at, hususi bir elbise, yay, iyi bir kılıç, süngü, uygun arkadaş "olarak sıralanmıştır (Köprülü, 1981: 208).

Öyle anlaşılıyor ki bu vasıfları taşıyan alplar veya gaziler, İslâm'ın cihad anlayışını uçlarda en iyi bir şekilde temsil eden zümreler olarak faaliyet gösteriyor ve Anadolu topraklarının İslamlaşması ve Türkleşmesi hususunda, hem yeni topraklar fethetmek ve buralara Müslümanların yerleşebilmeleri için zemin hazırlamak, hem uçlarda gayr-i Müslimlere İslâm'ı telkin etmek ve Müslüman olmalarını sağlamak suretiyle, önemli hizmetler ifa ediyorlardı (Çetin, 1981: 142).

II. BÂCIYÂN-I RUM

İslâmiyet'in kabulünden önce Türklerde kadının aile ve toplum içindeki mevki ve rolü son derece önemliydi. İslâmiyet'in kabulünden sonra da Türkmen kadınlar, bu millî ve aslî karakterlerini devam ettirmişlerdir. Anadolu'ya gelindikten sonra Türkmen kadınları iş hayatından kopmamış ve bir takım etkinliklerde bulunmuşlardır. Anadolu sûfî grupları incelenirken bazı kadın tekke şeyhlerine rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna rastlayan yıllarda bir takım hanım şeyhler, Kütahya Od Yakan Tekkesi'ni yönetmişlerdir(Cebecioğlu, 1991: 651; Döğüş, 1999, s. 280-285). Bu devrin kadınları da genellikle, aynı müşterek karakteri taşırlar. Erkekler gibi harp etme, ata binme, ok atma, ava çıkma ve savaşlarda bizzat faal rolü oynamak gibi özellikleri bulunan bu kadınlara "**Anadolu Bacıları**" anlamına gelen "**Bâciyan-ı Rum**" deniyordu(Bartold, W.-Köprülü, F., 1963, s. 349).

Âşık Paşazâde'nin bahsettiği ikinci içtimaî teşekkül olan Bacıyan-ı Rum, yani Anadolu kadınları teşkilâtıdır. Âşık Paşazâde'nin eserinin yalnız bir yerinde bir tek cümle ile sözünü ettiği ve bir sonraki cümleden açıkça kadınlara ait olduğu anlaşılan bu teşkilâtın mahiyeti hakkında henüz yeterli bilgiye sahip değiliz. Fakat yapılan son araştırmalar Anadolu Bacıları'nın Ahilerle ilgisini ortaya çıkarmıştır. Bektâşî geleneğinde, kadın tarikat mensuplarına "**bacı**" denilmektedir. Hatta tarikat mensubu kadınlar birbirlerine "bacı" derken, şeyhin hanımı da "**Anabacı**" diye anılmaktadır(Mustafa, 1991, s. 354). İşte Bâciyân-ı Rûm isimli sosyal zümre, içinde buldukları topluma güç ve kabiliyetleri ölçüsünde hizmet eden Anadolu Türkmen kadınlarının meydana getirdikleri bir birliktir. XIII. yüzyılda, Anadolu'da, iktisadî, içtimaî hatta siyasî önemli faaliyetleri görülen Ahi teşkilâtının kurucusu olan Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud el Hoyî'nin karısı, Fatma Bacı'nın Bacıyan-ı Rum'un, kurucusu olduğu ve bunların Ahilerle yakın işbirliği içerisinde bulduklarını tesbit eden Dr. Mikâil Bayram'ın araştırmaları ilerisi için ümit verici olmakla beraber, bugün henüz Bacılar teşkilâtı hakkında kesin bir şey söyleyecek durumda değiliz.

Âşık Paşazâde'nin "Bâciyân-ı Rûm" diye adlandırdığı bu zümre üzerinde ilk defa Alman müsteşrik Franz Taeschner durmuştur. Franz Taeschner o günün toplumunda kadınların bir teşkilât kurmuş olmalarını o kadar imkânsız görmüştür ki, bunun bir istinsah hatası veya

yanlış anlama sonucu Aşık Paşa-zade tarafından ortaya atılmış olduğunu kabul etmiştir. Ona göre "**Hâciyân-ı Rûm**" (**Anadolu Hacıları**) veya "**Bahşiyân-ı Rûm**" (Anadolu Sihirbazları veya Ruhanîleri) tabirleri bir istinsah hatası sonucu "**Bâciyân-ı Rûm**" olarak yazılmış olabilir. Böyle olunca o devirde Anadolu'da Hacı olmuş Türkmenlerin bir örgüt kurması ve bunlara Hacıyân-ı Rum denmiş olması veya çok eskiden beri Türkler arasında sihirbazlıkla meşgul olan ve kendilerine "**Bahşı**"^{*} denilen kimselerin Anadolu'da faaliyet göstermiş ve bir örgüt oluşturmuş olmaları imkân dâhilinde görülmüş oluyor. Z. V. Togan'da, F. Taeschner'in bu iki görüşünden ikincisini benimsemiştir. İlk defa Fuad Köprülü, Âşık Paşazâde'nin "Bâciyân-ı Rûm" diye adlandırdığı zümre hakkında verdiği bilgileri, Bektaşî rivayetlerle ve başka kaynaklarla da te'yid ederek F. Taeschner'in öne sürdüğü iddiaların hiçbir suretle vârid olamayacağını ve gerçekten Anadolu Selçukluları devrinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Türkmen kadınların mensup oldukları bir teşkilâtın mevcudiyetine dikkatleri çekmiştir. Ancak Fuad Köprülü bu teşkilâtın mahiyeti ve çalışmaları hakkında açık bir görüş ortaya atmamıştır. Bu ismin üyeleri kadınlardan müteşekkil bir sofi zümresinin (Kadınlara mahsus bir tarikat) adı olabileceği ihtimali üzerinde de durmakla beraber bu konuda daha kuvvetli bir ihtimal olarak da şöyle demektedir: "Acaba Âşık Paşazade Bâciyân-ı Rûm ismi altında uç beyliklerindeki Türkmen kabilelerin müsellağ ve cengâver kadınlarını mı kastediyor? Şimdilik akla en yakın gelen te'vil bu görünüyor," (Bayram, 2008: 205-294) der.

Ahilerle olan ilişkileri, onların şehirlerde yaşamış olabileceklerini akla getiriyorsa da, yine Ahiler'in şehirlerde daha çok esnaf ve zanaatkârlar, köylerde de Türkmenler tarafından sempati ile karşılanmış olmaları, şehirlerde olduğu gibi kasaba ve köylerde de zaviyelerinin bulunması, Anadolu Bacıları'nın şehirler dışında da teşkilâtlanmış olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Bektaşî menkıbelerinde bahsedilen **Fatma Ana (Kadıncık Ana)** ve faaliyetleri ile eski kayıtlarda Kız Bacı, Ahi Ana, Sakari Hatun, Hacı Fatma, Sume Bacı isimli zaviye müessis veya şeyhlerine rastlanması bu teşkilâtın oldukça yaygın olduğunu ifade etmektedir (Gölpınarlı, 1990: 64-65; Barkan, 1952: 302-303, 313, 320, 323; Çetin, 1981: 144; Köprülü, 1981:213; Barkan, 1942:302-303). Eğer uçlardaki silahlı Türkmen

* Saz şairi, âşık,TDK Kişi Adları Sözlüğü, Tarihin seyri içerisinde "kam, bahşı, dede, ozan, varsak, yansak, âşık" adlarıyla anılan âşıkları.

kadınlarının, Bacılarla ilgileri varsa durum daha çok önem kazanmış olur. Zira bu, Bacılar'ın sınırlarda elde kılıç gaza yaptıkları mânâsına gelir ki oldukça dikkat çekicidir.

Anadolu Selçukluları devrindeki faaliyetleriyle Bacıyân-ı Rûm, kadının toplum hayatında ne denli etkin olabileceği ve topluma neler verebileceğini açıkça göstermektedir. Şu ifadeler Anadolu kadınının duygularına tercüman olmaktadır:

Zehra'nın nutkunu güzel dinleyin
Ey erenler, erler, doğru söyleyin.
Biz doğurmadık mı beyan eyleyin
Sizi irşad eden bu babaları(Kara, 1990: 163).

III. ABDALAN-I RUM

XIII. yüzyılda, Anadolu'da, tesirlerini daha çok köylerde ve uç Türkmenleri arasında gösteren bazı tasavvuf zümreleri daha vardı ki, diğerleri gibi Horasan Melâmetiyesinden etkilenmekle beraber, bunlar üzerinde yer yer eski Türk hayatının, Şamanizm'in, izlerini görmek kabil oluyordu(Köprülü, 1970:141-152; Akdağ, 1974:339). Her türlü metafizik düşünce ve mücerret mefhumlardan uzak çok sade ve basit bir dinî telâkkiye sahip olan köy ahalisi ile göçebeler arasında yayılan bu dervişler, fikirlerini böyle bir içtimaî muhit içinde daha rahatlıkla yayabiliyorlardı. Türkistan'dan gelen Yesevî dervişlerinin çoğunlukta bulunduğu bu zümrenin arasına ayrıca, Kalenderiye ve Haydariye tarikatı mensupları da katılmış ve böylece, XIII. yüzyıl sonlarında Batı Anadolu'da bu dervişler tarafından kesif bir dinî propaganda yapılmaya başlanmıştı. Hatta bu propaganda faaliyetleri Hristiyan halk arasında da sürdürülerek, Anadolu'nun İslâmlaşmasında önemli ölçüde hizmet etmişlerdi. Âşık Paşazâde'nin, "**Abdâlân-ı Rum**" dediği teşkilât işte bu derviş zümreleri idi. Böylece "**Abdal**" kelimesinin o devirde "**derviş**" kelimesi ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır(Köprülü, 1981: 163-164; Çetin, 1981: 144).

Eskiden doğu halkı arasında birtakım dervişlere verilen ad olan Abdal kelimesi, dilimize Arapçadan geçmiş olduğu gibi, ifade ettiği şey de İslâm dininde tasavvufun ve tarikatların başladığı zamanlardan kalmadır ve ayrı ayrı devirlerde hayli değişik mahiyet

göstermiştir. "Abdal" terimi, bilindiği gibi temelde bir sūfuluk terimidir(Ocak, 1992, s. 271, 276; Köprülü, Abdal md., 1935). "Abdal" terimi, genelde "derviş" anlamına gelmekle beraber, daha çok, XII. yüzyıl sonlarından itibaren, bütün Orta Asya ve Orta Doğu'da, tabii bu arada Anadolu'da muhalif bir sufilik hareketi olarak ortaya çıkan Kalenderi cereyanına mensup çeşitli zümrelerce kullanılmıştır. Bu cereyan, ünlü Türk sūfisi Ahmed Yesevî'nin kurduğu, Yesevîlik tarikatını da, Horasan Melâmetîliği köküne dayanması sebebiyle, büyük bir ihtimalle içine almış ve böylece bir yandan Yesevîlik ve bundan doğan Haydarîlik şeklinde Asya içlerine uzanırken, öte yandan Orta Doğu'da, Cavlakîlik, Kalenderilik, Vefâîlik tarzında teşkilatlanmıştır(Köprülü, 1935; Ocak, 1980, s. 35-56; Şeker, 1997: 129-149).

XIII. yüzyıl Anadolu'su, Kalenderi sofiliğın farklı isimler altında teşkilatlanmasından başka bir şey olmayan, Yesevîlik, Haydarîlik, Cavlakîlik (Kalenderilik) ve Vefâîlik tarikatlarına mensup dervişlerin kaynaştığı bir alan oldu. 1240'da meydana gelen büyük bir sosyal patlama olan ünlü Babâî isyanı, bu zümreler tarafından düzenlendi. Sonra bu isyan, yalnızca heterodoks bir akım şekline dönüşerek XIV. yüzyıl başlarında Batı Anadolu'ya kaydı ve Osmanlı Beyliği arazisinde, artık kendilerine bundan böyle Rum Abdalları denilecek olan, saydığımız dört zümre mensuplarınca temsil edildi.

Anadolu'da Abdalların başlıca merkezleri Seyitgazi* idi. Abdalların bir kısmı Otman Baba'yı veya Baba Şuca'ı tarikatlarının büyükleri olarak tanınırlardı. Âdem'in sünneti diye çıplak gezer, saç, sakal, kaş ve bıyıklarını tıraş ederlerdi. Bunlar İslâm şeriatı hükümlerine uymaz ve şeriat ehlerinden hoşlanmazlardı. Muharrem ayında, Kerbelâ şehitlerinin yasını tutarlar, vücutlarında bıçakla yaralar açarlar, sonra büyük bir aşure ziyafeti verirlerdi(Cebecioğlu, 1997: 2, 109). Anadolu'da Seyitgazi'den başka, Ankara'nın Kayaş yöresindeki Hüseyingazi tekkesiyle, Yakup tekkesi de Abdallara aittir¹.

Halk arasındaki bir inanışa göre, Abdalların aynı zamanda kırktan çoğu hayatta bulunmazmış, biri ölünce yerine cezbeli insanlar arasından başkası gelirmiş ve "Kırklar"a

* Eskişehir'in Seyitgazi ilçesinde bulunan Battal Gazi Dergahı Alevilerin ulu bildikleri ve Ehlibeyt soyundan saydıkları Seyit Battal Gazi'nin (675-740) yatırının bulunduğu yerde 1208 dolaylarında kurulmuştur. Bu dergah yüzyıllardır işlemektedir.

¹ <http://www.kizilbasforum.com/alevilik-nedirinanc-ve-ibadetlerimiz-hakkinda-hersey/10281-alevi-dergahlari.html>

karişacak adamın kim olacağını ancak Tanrı bilirmiş. Dilimizde "**Kırlara karişmak**"(Cebecioğlu, 1997: 89, 149, 157, 159) sözü bu inanıştan kalmış olacaktır.

XIII. yüzyıl Selçuklu Türkiye'sinin oldukça canlı geçen dinî ve tasavvufi hayatına, yukarıda isimleri geçen meşhur mutasavvıflarla anların etrafında teşekkül eden veya kendilerinin de mensubu bulunduğu tarikatlar hâkim bulunuyordu. Bu tasavvuf zümrelerinden bir kısmı şehirlerde yerleşerek fikirlerini bu muhit içinde yaymaya ve güçlendirmeğe çalışıyorlardı. Mevlevî'ye, Rifaiye, Halvetiyye bu devirde Selçuklu daha sonra Osmanlı şehirlerinde yayılan güçlü tarikatlar idi(Çetin, 1981: 144; Köprülü, 1981: 161).

IV. ALPLER-GÂZİLER

"Alp" kelimesi, eski ve yeni pek çok Türk lehçesinde; "kahraman, cesur, yiğit, zorlu" demektir. **Âşık Paşa**, "**Garibnâme**" isimli eserinde, alp gazilerin dokuz vasfından; "sağlam yürek, bâzû kuvveti, gayret, iyi bir at, kendilerine mahsus giyecek, yay, iyi bir kılıç, süngü ve hemfikir arkadaş" olarak bahseder. İslâm'dan önce Türk Alp'leri, batıya yönelmişler, destanlarımızda gördüğümüz gibi; Orta Asya'dan bir çığ gibi, bir sel gibi ayrılarak; batıda kendilerine yurt, hayvanlarına otlak aramışlardır. Müslüman olduktan sonra bu Türk Alpliği, İslâmiyet'in cihad ve gaza mefhumlarının yerleşmesiyle, "Alp-Gâzî ve alp eren"ler adıyla savaççı dervişler biçimine dönüşmüş(Ansiklopedik İslâm Lügati, 1982, s. 2; Köprülü, Alp Maddesi, 1926, s. 379; Barthold, W.-Köprülü, F. 1998: 208-210; Cumbur, Eylül 1987, s. 777-807). İslâmiyet'in ve Türk-İslâm kültürünün batıya doğru yayılması ve yerleşmesi sağlanmıştır(Ecer,1990, s59-63). Anadolu'da ebedî Türk devletini kurmak üzere gelen Türkmen akınlarına ruh ve şekil veren, bu Türk dervişleridir(Anadol, 1994: 20). Türkler, İslâmiyet'i benimsedikten sonra eski Türk destanlarında yüceltilen "alp" tipi, kolaylıkla "**Gâssî-Gazi**" tipi şekline dönüşmüş ve yeni bir inançla harekete gelen bu yeni insan tipi, Müslüman-Türk devletlerinin kurucusu olmuştur(Köprülü, 1926: 379; Kaplan, 1955, s.203-213;Sümer, 1961, s. 386-387; Esin 1968-1970, s. 774; Anadol, 1994: 92-93).

Türkçe, Alp unvanının, İslâm kültürü etkisiyle, Yakın Şark İslâm dünyasında daha ilk asırlardan beri çok yayılmış olan "gazi" adı ile birlikte "Alp-Gazi" şeklinde kullanılmış olması,

yalnız Selçuklu kollarında değil, bunların siyasî ve medenî nüfuzu altına girmiş olan diğer topluluk ve devletlerde de görülmektedir(Şeker, 1997: 119).

Türklerin geniş Asya bozkırlarında çok eski zamandan beri geçirdikleri çetin ve mücadeleli uğraşmaları, onların hayat şartlarını etkilemiş, kahramanlık ve cenkçilik geleneklerinin Türk hayatına yerleşmesinde büyük tesir icra etmiştir. Asırlardır çok geniş coğrafi alanlarda birbiri ardınca batıp çıkan, büyük göçebe imparatorlukları kuran ve çiftçi, şehirli halk ile iskân edilmiş büyük memleketleri egemenlikleri altına alan bu atlı göçebeler, her şeyden çok, askerî teşkilâta, kahramanlık ve yiğitlik seciyelerine değer vermişlerdir. Göçebelikten çıkıp yerleşik hayata geçen çiftçilik ile uğraşmaya başlayan ve hatta şehirlerde yerleşik hayata geçen Türkler bile, asırlarca bu kahramanlık geleneklerine bağlı kalmışlardır. Türklerin kurdukları çeşitli siyasî topluluklar, daima askerî bir devlet mâhiyetini korumuş, cihad esasına dayanan İslâm dininin Türkler arasında yerleşmesi, Selçuklulardan beri de tarihî gidişin Türkleri daimî bir harp hayatı içinde bulundurması, bu kahramanlık "**Alplik**" geleneklerinin yüzyıllarca, canlı bir şekilde, devam etmesini sağlamıştır. Muhtelif Türk gruplarının halk edebiyatında, hikâye ve destanlarında, atasözlerinde, kısaca ahlâkî görüşleri yansıtan bütün eserlerinde bunu görmek mümkündür. İslamiyet'ten önceki Türk Alp'leri, İslâm'ın cihad ve gaza idealleri, Türkler arasında yerleştikten sonra, önce Alp-gâzi, yani Müslüman-Türk kahramanı mâhiyetini almışlar, tasavvuf akımı ve tasavvuf tarikatlarının halk arasında yayılmaya başlamasından sonra da "**alp-erenler**" yani **savaşçı dervişler**, şeklinde girmişlerdir(Bartold, W.-Köprülü, F., 1926: 348)."

Bu dervişler; kendileri ile beraber memleketlerinin örf, âdet ve geleneklerini, dinî usul ve kaidelerini de beraber getiren insanlardır ki, bunların içinde, Türk-İslâm memleketlerinden Anadolu'ya doğru yapılan göç akınına yöneltmiş müteşebbis kabile başkanları, bu yayılmanın öncüsü olmuş kolonlar, gelip yerleştikleri yerlerde hanedan kurmuş, soy ve mevki sahibi önemli şahsiyetler vardı.

Bu dervişlerin dikkat çeken din ve dünyaya ait görüşler, daha eski Türk memleketlerinden gelen göçmen kitlelerinin getirdiği din ve dünya telâkkilerine benzer olduğu gibi, müritleri de çoğunlukla kendi aile ve soylarından olan kimselerdir. Bu sebeptendir ki, bu unsurlar sayesinde Anadolu, aynı bir teşkilat ve ananelere sahip insan yığınlarıyla beraber,

onların getirdiği dinî ve mistik akımların da kaynaşmasına bir sahne teşkil etmekteydi. Bu kaynaşmayı meydana getiren çeşitli tarikatların temsilcileri olan ve İslâm şövalye misyonerleri diyebileceğimiz dervişlerin Türk-İslâm dünyasının her tarafında kolları olan ve kuvvetli teşkilatlara sahip bulunan tarikatlar olduklarını görüyoruz(Barkan, 1952: 282; Barkan, 1955: 533). Anadolu'nun ana vatan olması uğrunda, sonsuz emek ve tükenmez öğütlerle yol göstermişlerdir. Birçoğu Horasan Erenleri arasından yetişen, ya da onların eğitiminden geçen Anadolu velîleri, şeyhleri, tekke şâirleri, hem ana yurttan; Türklüğün, İslâmlığın, Türk kültürünün yayılıp yerleşmesine hizmet eylemiş, hem de, kendilerinden sonra; kurdukları veya bağlı oldukları tarikatların, görüşlerin, yaşama şartlarının-halkın sevgisi ve inancı sayesinde devamlılığını sağlamışlardır(Barkan, 1942, s. 279-386; Karartan, 1977, s. 65-66, 94).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu inanç erleridir ki, Anadolu'yu canlandırıp, birleştirerek ayakta tutmakla kalmamış, Horasan yaylalarından getirdikleri "alplık" havasını, Anadolu bozkırlarında da sürdürdükleri için; "Afşinlerden, Süleyman Şahlardan, Osman Gazilere, Yavuz Selimlere kadar uzanan anlamlı dönemlerde; yiğit, liyakatli ve dinamik olan başbuğlarla, eroğlu er, yılmaz ve yorulmaz askerlerin gözlerini kırpmadan torunlarına bir vatan armağan etme gayretleri, savaşları, onların gölgesinde kazanılmıştır"(Babinger; 1934, s. 220 vd; Köprülü, 1981: 45-48, 94, 216, 238; Barthold, 1975: 194-239; Cumbur, 1977, s.11; Demirci, 1988, s.20; Anadol, 1994: 95). Selçuklu Devleti, Alâeddîn Keykubâd (616/1219)'tan sonra, inkıraza yüz tutmuş, saltanat kavgaları, Moğol istilası, komşu devletlerle yapılan harpler milleti son derece tedirgin etmiş, dünyevi huzur ve refahtan mahrum olan halk, uhrevî hayatı kazanmak arzusuyla tekke ve şeyhlere koşmuştur(Eflâkî, 1986: 453-455)².

2 Moğol kumandanı Baçu Noyan 654/1256'da Konya'yı işgal etmek istediği zaman, halk çaresizlik içerisinde Mevlana'dan yardım talebinde bulunmuştu. Mevlana da geceyi şehir haricinde bir tepe üzerinde geçirerek, Moğolların Konya'ya girmeyeceğini belirtmiş ve onların korkularını giderip morallerini yükseltmişti.

KAYNAKÇA

- EFLÂKÎ, Ahmet ,(1973),Âriflerin Menkıbeleri, nşr. Tahsin Yazıcı, Cilt: 1.
- AKDAĞ, Mustafa, (1974),Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, Cilt: I, İstanbul.
- AKSARAYÎ, (1944),Selçuki Devletleri Tarihi, trc. Gençosman, Önsöz ve Notlar, F.N.Uzluk, Ankara.
- ANADOL, Cemal, (1994),Hoca, Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevîlik, İstanbul.
- ANONİM TARİHÎ ALİ SELÇUK, (1952),nşr. F. N. Uzluk, Ankara.
- AŞIKPAŞAZADE, (1985),Aşıkpaşaoğlu Tarihi, haz: A. Nihal Atsız, Ankara.
- BABINGER, Franz-KÖPRÜLÜ Fuat, (1996), "Anadolu'da İslamiyet-İslâm Tetkikatının Yeni Yolları", (Çeviren: Râgıp Hulûsi, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kanar), İstanbul.
- BABİNGER, Franz, (1934), "Sarı Saltuk Dede", İslâm Ansiklopedisi, Cilt: X, s.220.
- BARKAN, Ö. L., (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", Vakıflar Dergisi, Sayı: II, Ankara, s.279-386.
- BARKAN, Ö. L., (1942),İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, Vakıflar Dergisi, Sayı: II, s. 279-304, Ankara, s. 285.
- BARKAN, Ö. L., (1951), Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, İÜİFM, XI, s. 525-569.
- BARTHOLD, W., (1975),Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Kopruman, K.Y.,Aka, İ, Ankara.
- BARTHOLD, W.-Köprülü, F., (1963), İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara.
- BAYRAM, Mikail, (1994),"Anadolu Selçukileri Devrinde Bacıyan-ı Rum Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", Konya, s. 470.
- BAYRAM, Mikail, (1979), "Anadolu'da Telif Edilen İlk Eser, Keşfü'l'akabe", İÜEF, İTEN Dergisi, Cilt: VII, Cüz: 3-4, İstanbul, s. 279.
- BAYRAM, Mikail, (1981-1982),"Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tespiti", İ.Ü.E.F.T.E.D., Sayı:12, s. 521-540.
- BAYRAM, Mikail, (1991), Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya.
- BAYRAM, Mikail, (1978),"Ahî Evren Kimdir? Hayatı ve Eserleri", Türk Kültürü Dergisi, XVI/191.

-
- BAYRAM, Mikail, (2000), "Anadolu Selçukluları Zamanında Kayseri'de Evhadi Dervişler", III.Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 6-7 Nisan, s.1.
- CEBECİOĞLU, Ethem, (1991),"Bacıyân-ı Rûm", Türk Aile Ansiklopedisi, T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt: III, Ankara, s.651-655.
- ÇETİN, Osman, (1981),Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, İstanbul.
- DEMİRCİ, Mehmet, (1988), "Tarih Şuuru ve Derviş Gaziler Hakkında", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 46-50, Ankara, Ekim, s. 20.
- DÖĞÜŞ, Selahattin, (1999),Osmanlı Devletinin Doğuşunda Sosyal Kuruluşlar (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Kayseri.
- ECER, Vehbi, (1990), "Sarı Saltuk'dan Ahmed Kuddusî'ye", Millî Kültür, Sayı: 73, Haziran, s.59-63.
- ESİN, Emel, (1968-1970),"Türk San'atında Alp Şahsiyetinin Görünüşü", T.K.A.E., nr. 34-70, 82, 94, s. 774.
- GORDLEVSKY, Vladimir A., (1988),Anadolu Selçuklu Tarihi, terc. A. Yaran, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdulkaki, (1950),"İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", İ.Ü.İ.F.Mecmuası, Cilt: 11, İstanbul, s.6.
- İBN BATTUTA, (1971),İbn Battuta Seyahatnâmesinden Seçmeler, İstanbul.
- İBN BATTUTA, (1993),İbn Battuta Seyahatnamesi I-II, (nşr. M. Çevik), İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet, (1955),Türk Destanında Alp Tipi, Zeki Velidi Togan Armağanı, İstanbul, s. 203-213.
- KARA, Mustafa, (1990),Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, Cilt: I, Bursa.
- KARARTAN, A., (1977),"Anadolu'yu Canlandıran ve Birleştiren Güçler", Millî Kültür, Yıl:1, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara, Ocak, s. 65-66, 94.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, (1926), "Alp" Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, Cüz: 5, s. 379.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, (1950), "Alp", İslâm Ansiklopedisi, Cilt: I, İstanbul, s.379-384.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, (1970), İslâm Sûfî Tarikatlarına Türk-Moğol Samanlığının Tesiri, İlahiyat Fak. Dergisi, XVIII, 141-152.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, (1976), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, (1996),Anadolu'da İslamiyet, İstanbul.

-
- OCAK, A. Yaşar, (1978), "Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, Sayı: XII, s. 267
- OCAK, A. Yaşar, (1981),Bazı Menakıbnamelere Göre XIII-XV Yüzyıllardaki İhtidarlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", O. A. II, İstanbul, s. 36.
- OCAK, A. Yaşar, (1992), "Türk Folklorunda Rum Abdalları", IV. Milletlerarası Türk Halk kültürü Kongresi, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 271, 276.
- OCAK, A. Yaşar, (), 1991,"Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması", TDV. İslâm Ansiklopedisi, Cilt: III, İstanbul, s. 111-114.
- SÜMER, Faruk, (1961), "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", D.T.C.F.D., Sayı: 17, Ankara, s. 386-387
- ŞEKER, Mehmet, (1991), İslam'da Dayanışma Müesseseleri, Ankara.
- TURAN, Osman, (1953),Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustatu'l-adale fi Kavâidi's-saltana ", Köprülü Armağanı, İstanbul, s. 532-533.
- TURAN, Osman, (1988),Türkiye Selçukluları Hakkında Resim Vesikalar, Ankara.
- YİNANÇ, M. Halil, (1944),Anadolu'nun Fethi, İstanbul.